

אדם — ע' בראשונים להלן (עד). לענין כתישה, שאיננה אב-מלאכה (ודלא כפרש"י), לפי שאין העניים רגילים בה, הגם שהיתה במשכן. ובדומה לזה (להלן עד): הטוה על גבי הבהמה פטור, הגם שנשים חכמות עשו כן במשכן).

*

ל"ט אבות מלאכות מחולקות לארבע קבוצות: י"א מלאכות בסדר הכנת הפת, י"ג בהכנת הבגד, שבעה מלאכות בעורות ועוד שמונה מלאכות שונות. וכנגד זה מנין הכריכות הנהוג בעשיית הציצית — ל"ט כריכות, מחולקות גם הן לשבעה, שמונה, י"א וי"ג. ועל שניהם, השבת והציצית, נאמר (בנדרים כה. ובירושלמי ברכות א,ה) שהן שקולות כנגד תרי"ג מצוות. (בשם רמ"י מאיזביצא. מובא ב'לקוטי מי השלוח' עמ' רעג). וראה להלן עד: 'האי מאן דעבד חביתא חייב משום שבע חטאות. תנורא — חייב משום שמונה... חלתא — חייב אחת עשרה חטאות. ואי חייטיה לפומיה — חייב שלש עשרה חטאות'. הנה שוב תבנית זו, ד' ח' י"א י"ג, הלא דבר הוא).

דף עד

הערות באורים וציונים

ז'ליחשב נמי כותש? אמר אביי: שכן עני אוכל פתו בלא כתישה... — יש מפרשים שהכותש הוא אב-מלאכה נפרד, אלא שאינו מנוי במשנה מהטעם האמור. ואם ידוש ויכתוש בהעלם אחד — חייב שתיים. (כן צדד מהר"ם בדעת רש"י וכ"כ בחדושי בית מאיר והרש"ש, ועע"ש). אך יש סוברים שהוא 'אב' אחד עם דש. (כן כתב בתוס' הרי"ד).

(יש לשאול, הלא לרבי שדרש ל"ט אבות מלאכות מן הכתובים, צריך לומר שהכותש אינו 'אב' לעצמו. ועל כרחו לחלק בין בורר ומרקד וזורה שהם אבות חלוקים, לפי שהן פעולות הנוהגות בכל פת, ובין כותש שאינה פעולה תמידית, הלכך אינה חשובה דיה להוות אב נפרד מדש. ואם כן, מהיכי תיתי לומר שהכותש הוא אב נפרד.

ודוחק לומר שלרבי דש וכותש נחשבים שתיים, וכן בורר ומרקד וזורה אינם נמנים אלא בשתיים. ועל כן נראה לכאורה שכוונת רש"י היא שהכותש נחשב אב אחד עם דש, וכפשוטו לשונו 'בכלל דש היא'. וכן הבין דברי רש"י המנחת-היניח (מוסך השבת 'הדש' ב).

ועל אריכות לשון רש"י ע"ע בחדושי רא"מ הורביץ. וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"א עט, א וח"ו צו, ג. בתוס' רא"ש משמע שהכותש איננו אב, שאין נחשב 'אב' אלא מה שעני ועשיר רגילים לעשות. ונראה שלדעתו הוא תולדה דדש או של בורר (ערמב"ן). וגם רבנו חננאל כתב שהיא כתולדה).

דבא אמר: הא מני רבי היא' — ע' במצוין בסוטה ח:.

זכי מותר לאפות פחות מכשיעור' — רש"י כאן כתב שאסור מן התורה, כדין 'חצי שיעור' שבכל מקום. (וכן כתב הגהות אשר"י להלן רפ"ח). ואולם יש דעות הסוברות ש'חצי שיעור' במלאכות שבת אינו אסור אלא מדרבנן. [יש סברה שלא נאסר חצי שיעור מן התורה אלא באיסורי אכילה (הכס צבי ועוד).

ויש סברה (עפ"י רשב"ם ב"ב נה:): שפחות מכשיעור במלאכות שבת אינו נכלל ב'מלאכת מחשבת' הלכך מותר מן התורה] — ע' פירוט שיטות הראשונים והאחרונים בענין, בספר מאור ישראל (לגר"ע יוסף שליט"א) — כאן; באור הלכה שם, א ד"ה על; הר צבי; אנצקלופדיה תלמודית ערך 'חצי שיעור'.
ויש להוסיף את דברי האחרונים ז"ל בענין 'חצי שיעור' באיסור בל יראה ובל ימצא — ע' נודע ביהודה צא; גדולי ציון לה; חזון איש או"ח קטו, יד. וע"ע בערוך לנר כריתות ז. ערוך השלחן רמב, לה; חדושי הנצי"ב יומא עד.
(ע"ע במובא לעיל עג. ולעיל ג. אודות 'חצי מלאכה').

'היו לפנינו שני מיני אוכלין ובירר ואכל ובירר והניח — רב אשי מתני פטור, רבי ירמיה מדיפתי מתני חייב... — התוס' והרא"ש סוברים שאין חילוק בין אוכל ופסולת ובין שני מיני אוכלין, מה שחפץ בו עתה — נידון כ'אוכל', ומה שאינו חפץ בו — כ'פסולת'.
ולפי שיטתם (כדעת רבנו חננאל), אין התר לברור לאלתר אלא בצירוף שני תנאים נוספים: שיברור ביד וגם יטול את מה שחפץ בו עתה.
והרמב"ן צדד לפרש שרב אשי ורבי ירמיה מדפתי נחלקו רק בשני מיני אוכלין, כאשר בורר בקנון ובתמחוי לכו ביום, האם חייב אם לאו. אבל באוכל ופסולת — דברי הכל חייב.
[ולפי זה משמע שמותר לברור שני מיני אוכלין ביד לאלתר, אפילו אם מוציא ומניח את הדבר שאינו חפץ בו עתה. (וכן כתב רא"מ הורביץ בדעת הרמב"ם. ומפרש מחלוקת רב אשי ורבי ירמיה מדיפתי, בבורר לאלתר בקנון ובתמחוי. אבל בפסולת ואוכל דברי הכל חייב כשמוציא הפסולת). ואולם לבסוף נקט הרמב"ן לעיקר כפירוש רבנו חננאל].
(עוד בבאור שיטת הרמב"ם בשני מיני אוכלין — ע' בית יוסף (ר"ס שיט); מגיד משנה (שביתת עשור א, ג); שו"ת אור לציון — סו"י כז).

(ע"ב) 'האי מאן דפריס סילקא חייב משום טוחן' — התוס' כתבו: דוקא בסילקא שייך טחינה ולא בשאר ירקות. וכתבו כמה ראשונים: אין איסור משום טוחן אלא בכגון סילקא שאינה נאכלת כמות שהיא אלא על ידי חיתוך דק, אבל ירקות הנאכלים כמות שהם, מותר. (עפ"י 'חדושי הר"ן' בשם הרא"ה; ריטב"א ועוד.
והרמב"ם כתב (שבת ז, ה, כא, יח): שמחתך הירק כדי לבשלו. (וכ"כ בפסקי הרי"ד). ויש מפרשים (ע' מאור ישראל כאן) שבא לומר שאינו חייב אלא אם בחיתוך זה מכשירו ומתקנו לאכילה. ואולם בפ"ח הט"ו סתם וכתב 'המחתך ירק תלוש הרי זה תולדת טוחן'. והמנחת-חינוך (טוחן, ב) נקט שלהרמב"ם אין חילוק בין הירקות. ופרש 'כדי לבשלו' — לאפוקי אם טוחן לאכלו לאלתר, וכדלהלן.
ויתכן מאד שגם כוננת התוס' כחילוק זה שכתבו הראשונים, בין סילקא שאינו נאכל כמות שהוא, לשאר ירקות. אלא שבתוס' הרא"ש כתב דוקא בסילקא שייך טחינה, שכן דרכה בכך, שלא כשאר ירקות. וכיוצא בזה בעל העיטור (יום טוב, יב). וכן נראה בתרומת הדשן (נו) שהבין כן בתוס'.
ואולם דעת כמה ראשונים, שהוא הדין לכל חיתוך דק של פירות וירקות, חייב משום טוחן. (עפ"י סמ"ג ל"ת סה; אור זרוע ח"ב ס בשם רשב"ם; שו"ת הרשב"א ח"ד עה; יראים קב). וכן פסק השלחן-ערוך (שכא, יב). וכתבו הפוסקים שיש ליהדר בזה מאד, כי שיעור דקותן לא נודע. וצריך שיעשה חתיכות גדולות קצת. (עפ"י באור הלכה שם).
מן הצד השני, דעת רבנו חננאל (וכן כתב הערוך 'סלת') והרא"ש, שאין שייכת כלל מלאכת טחינה בחיתוך דק דק, ואפילו סילקא שאינה נאכלת כמות שהיא. ופרשו 'דפריס סילקא' — בריסוק וכתישה.

(וצריך עיון לשיטה זו במה שאמרו להלן שהעושה כוורת חייב י"א חטאות, ופרש"י ועוד, שבחילוק הקנים לארכם, לשתיים או שלש חתיכות, חייב משום טוחן. וצריך לומר ששם שונה, שאף בחיתוך כזה נחשב לטוחן, כי בכך הוא מתקן הקנה לשימוש הראוי. אבל הסילקא יכול להאכל גם ללא חיתוך. יצוין שהערך ('חלתא') לא מנה מלאכת 'טוחן' בעשיית הכוורת, ואולי לפי שיטתו הוא, שאין לחייב על חיתוך משום טוחן).

ואם חותך המאכל סמוך לאכילתו — כתב הרשב"א (בתשובה ח"ד עה. ומובא בר"ן כאן) שמותר הדבר, כדין בורר לאלתר. וכן נקט הבית-יוסף ועוד אחרונים (שכא) לעיקר. ומכל מקום כתב שנכון להחמיר לצאת ידי כל הדעות, [כי יש שחולקים על הרשב"א בזה — ע' בשלטי-הגבורים], לחתוך בחתיכות גדולות קצת. וכן כתב המגן-אברהם. וכן הביא המשנה-ברורה (שם סקמ"ה) להלכה. אלא שהוסיף שהנוהגים לחתוך הבצל דק דק סמוך לאכילה ממש, יש להם על מה שיסמוכו ואין למחות בידם. ויש פוסקים שמתירים כן אף לכתחילה, שהרי דעת הרבה פוסקים שאין איסור משום 'טוחן' בחיתוך ירק הנאכל כמות שהוא, כאמור. ודעת ר"ח והרא"ש שמותר בכל אופן. ודעת הרשב"א ועוד ראשונים, שמותר סמוך לסעודה. (עפ"י שו"ת יחיה דעת ח"ה כז; מאור ישראל כאן. וכתב שכן פשט המנהג. וכן נקט לעיקר באגרות משה (או"ח ח"ד עד 'טוחן' ב. אלא שכתב שאולי לבעל נפש ראוי להחמיר שלא לעשות דק דק אבל לצורך גדול אין להחמיר. ובשו"ת אור לציון (ח"א כח) כתב שיש להקל על ידי שינוי, ע"ש). ואולם החזו"ן-איש (נז) פקפק בעיקר ההתר שכתב הרשב"א, לחתוך סמוך לאכילה, וכתב שהדבר שנוי במחלוקת הראשונים. והסיק שאין להתיר למעך בנגות לתינוק אלא על ידי שינוי, בקת הסכין או קת הכף והמזלג. 'ולבריאות התינוק אין השינוי מזיק שאין כאן שינוי בתוצאות השחיקה, אלא שיש כאן שינוי בעבודתו של השוחק שצריך טרחא טפי'.

'תולש חייב משום גזוז' — על מחלוקת הראשונים כאן בענין מריטת נוצות ביום טוב לצורך שחיטה — ע' בבכורות כה.

והתופר שתי תפירות. והא לא קיימא? אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: והוא שקשרן' — ואם תאמר, תיפוק ליה לחייבו משום 'קושר'?' — מכאן למד רבי אליעזר ממיץ, שהקושר קשר אחד אינו חייב משום 'קושר', וכאן מדובר כשלא קשר אלא קשר אחד, ולכך אין לחייבו משום משום 'קושר' אלא משום 'תופר' בלבד. (ר"ן. והרמב"ן פרש: לא שקשרן ממש אלא שמרכיבים זה על זה כעין קשר. וברי"ד: שעשה קשר שאינו של קיימא. ואם עשה של קיימא — חייב שתיים, משום תופר ומשום קושר. יש סוברים (דלא כהרי"ד ועוד) שאם תפר וקשר קשר גמור אינו חייב אלא אחת — לפי שהן שתי מלאכות מענין אחד. ע' בשו"ת אבני נזר או"ח קפ; שבט הלוי ח"א קו).

דף עה

'שכן יריעה שנפל בה דבא קורעין בה ותופרין אותה' — על תיקון כלי המקדש ובגדי כהונה שנפגמו או נקרעו — ע' במובא בזבחים פח.